

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Природничо-географічний факультет

Кафедра загальної та регіональної географії

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Декан природничо-географічного
факультету

Л.П. Міронець

«29» серпня 2025 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Географія населення

галузь знань: 01 Освіта

спеціальність: 014 Середня освіта (Географія)

освітньо-професійна програма: Середня освіта (Географія. Англійська мова)

мова навчання: українська

Погоджено науково-методичною
комісією природничо-географічного
факультету

«29» серпня 2025 р.

Голова
(Міронець Л.П., к.пед.н, доцент)

Розробник: Король Олена Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та регіональної географії

Робоча програма розглянута на засіданні кафедри загальної та регіональної географії
Протокол № 1 від “28” серпня 2025 року.

Завідувач кафедри

Корнус О.Г., канд. геогр. наук, доцент

A handwritten signature in blue ink, likely belonging to O.G. Kurnus, is written over a horizontal line. The signature is stylized and cursive.

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	бакалавр	Вибіркова	
		Рік підготовки:	
		3-й	
		Семестр	
		5-й	
		Лекції	
		24 год.	
		Практичні, семінарські	
		24 год.	
		Лабораторні	
		-	
		Самостійна робота	
		72 год.	
		Консультації:	
Загальна кількість годин – 120		Вид контролю: залік	

Мета вивчення навчальної дисципліни:

формування уявлень про чисельність, склад населення і типи його відтворення, а також специфіку форм розселення населення з врахуванням природних та соціально-економічних факторів.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

◆ знати:

- історію становлення географії населення як складової частини суспільної географії;
- об'єкт, предмет і завдання географії населення на сучасному етапі її розвитку;
- провідні персоналії світової та української географії населення;
- чисельність і динаміку населення світу, окремих регіонів і країн;
- фактори відтворення населення та географічні особливості їх прояву, генетичні і функціональні типи природного відтворення, причини міграційної активності різних територіальних груп населення;
- особливості демографічної політики країн з різними режимами відтворення населення;
- етнічну типологію країн світу;
- лінгвістичну та географічну класифікацію народів;
- кількісне та якісне визначення трудових ресурсів;
- межі працездатного віку та вікову структуру трудових ресурсів світу й України, проблеми використання праці підлітків і пенсіонерів;
- густоту населення світу та окремих країн, природні і соціально-економічні фактори, які впливають на територіальну диференціацію цього показника;
- суть і особливості міграції населення як соціально-економічного процесу, основні напрямки внутрішніх і зовнішніх міграцій;
- основні характеристики світових «хвиль» міграції, провідні чинники сплесків міграційної активності українців, проблеми міграції в контексті глобалізації тощо;

- типи розселення населення, класифікації і типології міських і сільських поселень, найважливіші міські агломерації та мегаполіси світу й України.

♦ **вміти:**

- аналізувати літературу з проблем народонаселення, геодемографії та етногеографії;
- аналізувати первинну статистичну інформацію щодо чисельності і відтворення населення, кількісних параметрів окремих населених пунктів і систем розселення;
- моделювати демографічну ситуацію на різних ієрархічних рівнях;
- будувати статеві-вікові піраміди;
- робити найпростіші демографічні прогнози для певних територіальних груп населення;
- складати баланси трудових ресурсів;
- встановлювати кореляційні залежності між природними, соціальними та економічними складовими процесу відтворення населення;
- проводити обчислення етнічних, релігійних та інших структур населення, рівнів урбанізації територій,
- прогнозувати напрямки і наслідки етнічних процесів різних регіонів світу;
- аналізувати кількісний та якісний склад трудових ресурсів країн і регіонів, оцінювати ефективність їх використання;
- встановлювати та пояснювати територіальні закономірності зайнятості населення в різних сферах прикладання праці;
- давати оцінку формам і масштабам прояву безробіття;
- розробляти ефективні заходи демографічної політики в конкретних соціально-економічних умовах;
- виділяти функціональні зони населених пунктів;
- типізувати планувальні форми міських і сільських поселень.

Передумови для вивчення дисципліни

Перед вивченням навчальної дисципліни студенти мають оволодіти знаннями із психології, основ вищої математики, загального землезнавства, географії ґрунтів з основами ландшафтознавства, картографії з основами топографії, основ технологій виробництва тощо. Вивчення дисципліни передбачає дотримання положень Кодексу академічної доброчесності СумДПУ імені А.С. Макаренка.

Критерії оцінювання результатів навчання

Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень студента
90-100	Глибоко і міцно засвоїв програмний матеріал з географії населення; вичерпно, послідовно, грамотно і логічно його викладає. Прогнозує і передбачає подальший хід геодемографічних процесів, описує можливі наслідки, результати, що впливають з наявних даних. На основі проблемної ситуації виділяє проблему, конструє гіпотези і перевіряє їх. При цьому студент не має утруднень при відповідях на видозмінені завдання, вільно справляється із класифікаціями, типологіями та іншими видами застосування знань, показує знайомство з монографічною літературою, правильно обґрунтовує прийняті рішення, володіє різнобічними навичками і прийомами виконання практичних робіт, володіє в повному обсязі специфічним поняттєво-термінологічним апаратом навчальної дисципліни.
82-89	Твердо знає програмний матеріал, грамотно й по суті викладає його; який не допускає суттєвих неточностей у відповідях на питання, правильно застосовує теоретичні положення при вирішенні практичних питань і задач, впевнено володіє необхідними навичками і прийомами їх виконання, коректно встановлює причинно-наслідкові зв'язки.

74-81	Знає програмний матеріал, грамотно й по суті викладає його, але допускає деякі неточності під час відповіді; правильно застосовує теоретичні положення при вирішенні практичних питань і задач, володіє необхідними навичками і прийомами їх виконання. Самостійно відтворює знання з елементами перетворення. Застосовує їх у видозмінений, але близькій до типової ситуації, однак потребує допомоги викладача. Дає свою власну інтерпретацію матеріалу (пояснення, короткий виклад). Уміє встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, здійснює перенесення дій.
64-73	Має знання лише основного матеріалу, але не засвоїв його окремих деталей, допускає неточності, недостатньо правильні формулювання, порушення послідовності у викладі програмного матеріалу і відчуває утруднення при виконанні практичних робіт і розв'язанні задач.
60-63	Самостійно відтворює інформацію та застосовує її у типовій ситуації, але при цьому виявляє невпевненість у своїх діях. На основі фактів робить висновки, але за допомогою викладача, намагається зробити звіт про виконані дії.
35-59	Не знає більшої частини програмного матеріалу, допускає суттєві помилки; не володіє у достатньому обсязі поняттєво-термінологічним апаратом географії населення; невпевнено, із помилками виконує практичні, зокрема розрахункові завдання; не вміє наводити приклади із життя та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; відтворює інформацію лише на основі зовнішньої підказки.
1-34	Має лише загальне уявлення про навчальну дисципліну, знання програмного матеріалу носить фрагментарний характер, відповіді на запитання дає «так» чи «ні».

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний контроль										Разом	Сума
РОЗДІЛ 1						РОЗДІЛ 2					
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	60	100
6	6	6	6	6	6	6	6	6	6		
Контроль самостійної роботи										40	
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4		

Згідно Положення «Про порядок визнання результатів навчання у неформальній та/або інформальній освіті у Сумському державному педагогічному університеті імені А.С. Макаренка» від 27.04.2020 р., можливе зарахування результатів навчання з окремої теми/тем, розділу, індивідуального завдання (контрольної роботи) чи дисципліни в цілому, здобутих за цими видами освіти. Обсяг зарахування в годинах/кредитах ECTS визначається згідно переліку компетентностей і результатів навчання, передбачених даною робочою програмою. Зарахування результатів навчання, здобутих у неформальній та/або інформальній освіті, здійснюється у відповідності до пунктів 3.6-3.9 названого Положення.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	A	відмінно
82 – 89	B	добре
74 – 81	C	
64 – 73	D	задовільно
60 – 63	E	
35 – 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

6. Програма навчальної дисципліни

1.1. Інформаційний зміст навчальної дисципліни

Розділ 1. Чисельність, відтворення та структури населення.

Тема 1. Об'єкт, предмет та завдання географії населення.

Антропогеографія і «географія людини». Зародження і становлення географії населення. Двоєдність об'єкту дослідження. Міжпредметні зв'язки. Демографічна статистика. Постійне і наявне населення.

Тема 2. Чисельність і відтворення населення світу.

Чисельність, склад і режим відтворення населення. Безперервність процесу самооновлення населення за рахунок зміни людських поколінь. Поділ відтворення на природне і механічне; три основних режими відтворення: розширений, простий і звужений. Демографічна формула як математичний запис чисельного співвідношення між народжуваністю, смертністю та природним приростом.

Тема 3. Фактори відтворення населення.

Фактор як умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, що визначає його характер або головну рису. Поділ факторів відтворення населення на внутрішньо властиві людським спільнотам (натуральні) і зовнішні (штучні). Натуральні фактори: матеріальні умови життя, зайнятість, культура, соціальні потрясіння, урбанізація, конфесійний (релігійний), етнічний та психологічний; до штучних відноситься демографічна політика держави.

Тема 4. Статеві-вікова структура населення.

3 періоди в житті людини: доробочий (дитячий), робочий (працездатний), післяробочий (пенсійний). На основі динаміки співвідношення часток населення у названих проміжках часу і здійснюється типологія вікових структур (виділяються регресивний, прогресивний і стаціонарний типи). Типи статевої структури населення: з переважанням чоловіків (близько 90 країн світу), з переважанням жінок (115 країн) та з паритетною статевією структурою (лише 25 країн). В цілому на Землі чоловіків більше, ніж жінок. Геодемографічна ситуація як співвідношення народжуваності, смертності, міграційної рухливості, що склалося на даний час у певній територіальній групі населення і створило його статеві-вікову структуру та передумови подальшого відтворення.

Тема 5. Расова та етнічна структура населення світу.

Раси як великі групи людей, що мають спільне походження і подібні зовнішні ознаки, які передаються спадково (колір шкіри, волосся, очей, форма носа і губ, зріст та інше). Метисація як процес змішування рас, який підтверджує біологічну єдність людства. Основні раси і перехідні міжрасові форми. Етнос як усталена спільність людей, що історично склалася на певній території і позначена спільністю мови, культури, побуту, психічного складу, єдністю етнічної самосвідомості тощо. Етнічні ознаки як такі, що мають традиційність та

всеохоплюваність в межах етносу, специфічні лише для нього, а також дозволяють чітко відокремити даний етнос від інших. Головні етнічні ознаки: територія, мова, етнічна самосвідомість, етнічний менталітет, спільність економічного життя, мінімальна чисельність населення тощо.

Тема 6. Трудові ресурси та їх використання.

Трудові ресурси як частина населення, яка володіє сукупністю фізичних і духовних ознак, що дозволяють працювати. Якісний і кількісний підходи до визначення трудових ресурсів. вікові групи трудових ресурсів та їх специфіка. Безробіття як соціально-економічне явище. Типологія країн на основі використання трудових ресурсів у різних сферах господарства.

Розділ 2. Форми розселення населення.

Тема 7. Розселення та його форми.

Розподіл населення по території та форми його територіальної організації у вигляді системи населених пунктів (поселень). Поселення як первинний елемент та головна операційна одиниця вивчення розселення. Порівняння підходів до визначення населених пунктів представниками різних галузей знань. Виробничий принцип як провідний у виділенні та вивченні окремих форм розселення. Постійні населені пункти як головна форма розселення. Сезонні, пересувні і тимчасові поселення. Дисперсне розселення. Урбанізація як процес зростання частки міського населення, підвищення ролі міст в житті суспільства та поширення міського способу життя на всю мережу поселень.

Тема 8. Процес урбанізації: етапи, форми, типи.

Етапи урбанізації: початкова урбанізація, субурбанізація, рурбанізація, контрурбанізація. Кожному етапу властиві свої форми прояву. Субурбанізація та міські агломерації (моно- і поліцентричні). Рурбанізація та мегаполіси. Контрурбанізація і відтік населення з великих міст та ядер міських агломерацій. Географія міських поселень. Зв'язок раціональної територіальної організації міських поселень з їхніми планувальними формами. Практика містобудування і типові планувальні структури міст: радіальна, радіально-кільцева (концентрична), шахова (квартальна), лінійна, ускладнена лінійна, стільникова та групова (змішана). Хибна урбанізація та хаотична забудова (відсутність територіального планування як такого).

Тема 9. Географія сільських поселень.

Поділ сільських поселень за показниками людності на найдрібніші, дрібні, середні, крупні та найкрупніші. Функціональна типологія (поділ сільських поселень на 3 основних типи – сільськогосподарські, несільськогосподарські та змішані з низкою підтипів). Вплив природного середовища на сільське розселення і топографічна типологія сільських населених пунктів (прирічковий, вододільний, яружно-балковий, гірсько-долинний, гребеневий і карнизний типи поселень).

Тема 10. Заселеність території земної кулі.

Густота (щільність) населення як чисельність постійного населення, що припадає на одиницю площі (1 км²). Середньосвітовий показник густоти населення. Ареали підвищеної густоти населення (Східноазійський, Південноазійський, Західноєвропейський, Північноамериканський та Південноамериканський). Роль механічного відтворення в освоєнні зручних для проживання територій планети. Сплески міграційної активності («хвилі міграції»): гунська, арабська, монголо-татарська хвилі, «стара еміграція» і «нова еміграція». Сучасні міграції не носять «хвильового» характеру та змінили свої напрямки. «Сходінчатість» як феномен сучасних міграцій. Фемінізація міграцій. Структура навчальної дисципліни

4.2. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Ус ього	у тому числі					Усь ого	у тому числі				
		Лекці ї	Практ .	Ла бо р.	Ко нс .	Самост .р		Лек ції	Пра кт.	Лаб ор.	Кон с.	Самост .р
Розділ І. Чисельність, відтворення та структури населення												
Тема 1. Об'єкт, предмет та завдання географії населення	8	2	2			4		-	-	-	-	-
Тема 2. Чисельність і відтворення населення світу	8	2	2			4		-	-	-	-	-
Тема 3. Фактори відтворення населення	10	2	2			6		-	-	-	-	-
Тема 4. Статевовікова структура населення	10	2	2			6						
Тема 5. Расова та етнічна структура населення світу	14	2	2			10						
Тема 6. Трудові ресурси та їх використання	10	2	2			6						
Разом за розділом 1	60	12	12			36						-
Розділ 2. Форми розселення населення												
Тема 7. Розселення та його форми	15	2	4			9			-	-	-	-
Тема 8. Процес урбанізації та географія міських поселень	15	4	2			9			-	-	-	-
Тема 9. Географія сільських поселень	16	4	2			10			-	-	-	-
Тема 10. Заселеність території земної кулі	14	2	4			8			-	-	-	-
Разом за розділом 2	60	12	12			36						
Всього	120	24	24			72			-	-	-	-

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1.	Характеристика факторів відтворення населення	4	
2.	Аналіз форм розселення в світі	4	
3.	Узагальнення класифікації та типології сільських поселень	4	
4.	Показники, ареали та чинники розселення	6	
5.	Характеристика «хвиль міграцій»	6	
	<i>Разом</i>	24	

Теми лабораторних занять

Виконання лабораторних робіт даною робочою програмою не передбачено.

7. Рекомендовані джерела інформації

Основні

- Біженці та внутрішньо переміщені особи України на шляхах війни : кроки незламності: монографія / (В.І. Подшивалкіна, Н. В. Коваліско та ін.) за ред. М. В. Бірюкової. 2023. 440 с.
- Косташук І. І., Білоус Ю. О. (2022). Географія населення: зошит для практичних робіт. Чернівці: ЧНУ.
- Колектив авторів КНУ ім. Т. Шевченка (2021–2023). Методичні матеріали з курсу «Географія населення». Київ: КНУ.
- Наукові статті та збірники ІГУ НАН України (2021–2024) з демографії та розселення населення
- Остапенко С. О. (2023). Геопросторова організація туристичного середовища столичного міста : дис. ... канд. геогр. наук. Київ: КНУ.
- Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-demohrafichnoho-rozvytku-ukrainy-na-period-do-2040-roku-922r-300924>
- Пугач С. О. (2021). Соціально-демографічні чинники розвитку поселень Полісся : дис. ... канд. геогр. наук. Київ: КНУ.
- Склярська О., Лозинський Р. (ред.) (2024). Географія населення України (електронна монографія). Львів: ЛНУ ім. І. Франка.
- Соціально-демографічна ситуація в Україні: шляхи подолання наслідків війни <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/sotsialno-demohrafichna-sytuatsiya-v-ukrayini-shlyakh-podolannya>
- Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року <https://www.msp.gov.ua/projects/870/>
- Чайка О. В. (2022). Демографічні аспекти урбанізаційних процесів у Західному регіоні України : дис. ... канд. геогр. наук. Львів: ЛНУ.
- Jennifer Hickes Lundquist, Douglas L. Anderton, David Yaukey Demography The Study of Human Population Fourth Edition http://www.ru.ac.bd/wpcontent/uploads/sites/25/2019/03/402_10_00_Lundquist_Demography.pdf
- UN DESA (2024). World Population Prospects 2024. Methodology Report. Нью-Йорк: United Nations.

Додаткові

1. Гудзеляк І.І. Географія населення : навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 130 с.
2. Левченко Т.О., Сюткін С.І. Чинники міграційної рухливості населення Сумської області // Актуальні проблеми дослідження довкілля : Матеріали VII Міжнародної наук. конф. (м. Суми 12-14 жовтня 2017 р.). Суми: ФОП Цьома С.П., 2017. С. 112-115.
3. Підгорний А.З., Самотоєнкова О.В., Ольвінська Ю.О., Вітковська К.В. Соціально-демографічна статистика: підручник. Одеса: ФОП Гуляєва В. М., 2016. 424 с.
4. Сюткін С.І. Географія населення : методичні вказівки для виконання самостійної роботи студентів. Суми: ФОП Цьома С.П., 2016. 32 с.

Інформаційні ресурси

1. Державна служба статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України імені М.В. Птухи <http://www.idss.org.ua>
3. Організація Об'єднаних Націй (ООН) <http://www.un.org/en/index.html>
4. Представництво ООН в Україні <http://www.un.org.ua/ua/>
5. Фонд народонаселення ООН <http://www.unfpa.org/>
6. Фонд народонаселення ООН в Україні <http://www.unfpa.org.ua/>
7. Програма ООН з населених пунктів <http://unhabitat.org/>
8. Дитячий фонд ООН <http://www.unicef.org/>
9. Програма ООН-жінки <http://www.unwomen.org/en>
10. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців <http://www.unhcr.org/>
11. Комісія по населенню і розвитку Економічної і соціальної Ради ООН <http://www.un.org/en/development/desa/population/commission/index.shtml>
12. Організація ООН з питань освіти, науки і культури <http://en.unesco.org/>
13. Міжнародна організація праці <http://www.ilo.org/global/langen/index.htm>
14. Представництво МОП в Україні <http://www.un.kiev.ua/ilo>
15. Міжнародна організація з міграції <http://www.iom.int/>
16. Представництво МОМ в Україні <http://iom.org.ua/ua>
17. Всесвітня організація з охорони здоров'я <http://www.who.int/en/>
18. Представництво ВООЗ в Україні <http://www.euro.who.int/en/countries/ukraine>
19. Статистична комісія ООН <http://unstats.un.org/unsd/default.htm>
20. Світовий банк <http://www.worldbank.org/>
21. Рада з народонаселення <http://www.popcouncil.org/>
22. Бюро інформації про населення <http://www.prb.org>
23. Європейська асоціація з вивчення населення <http://www.eaps.nl/>
24. Євростат <http://ec.europa.eu/eurostat>

8. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна

1. Сюткін С.І. Географія населення : навч. посібник. Суми: ВПП «Фабрика друку», 2015. 128 с.
2. Сюткін С.І. Географія населення : методичні вказівки для виконання самостійної роботи студентів. Суми: ФОП Цьома С.П., 2016. 32 с.
3. Сюткін С.І. Контрольні роботи з географії населення. Суми: СумДПУ, 2002. 11 с.
4. Банк даних про населення України http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c.asp